

Dr hab. Danuta Rode
Prof. Uniwersytetu SWPS
Wydział Psychologii
Katowice

Katowice, 19.10.2022 roku

R e c e n z j a

Rozprawy doktorskiej mgr Katarzyny Pilarczyk-Parchanowicz

pt. *Zdolność do rozpoznawania stanów afektywnych na podstawie ekspresji mimicznej w grupie sprawców wykorzystujących seksualnie dzieci*

Praca została przygotowana pod kierunkiem prof. dr hab. Marii Beisert

Uzasadnienie ważności tematu

Rozprawa doktorska Pani magister Katarzyny Pilarczyk-Parchanowicz służy realizacji dwóch celów – badawczego i aplikacyjnego. Cel badawczy mieści się w pytaniu, jaką rolę w etiologii wykorzystywania seksualnego dzieci, pełni zdolność do rozpoznawania stanów afektywnych innych osób w ekspresji mimicznej, czy sprawcy wykorzystania seksualnego mają deficyty w tym zakresie. Natomiast cel aplikacyjny jest powiązany z implementowaniem wyodrębnionych w pracy ustaleń badawczych do procesu diagnozy psychologiczno-seksuologicznej, w opiniodawstwie sądowo-psychologicznym i nade wszystko w doborze odpowiednich działań terapeutycznych dla sprawców wykorzystujących seksualnie dzieci, a różniących się specyficznymi deficytami w zakresie rozpoznawaniu stanów afektywnych innych osób. (por. Rozdz.4.1 Problemy i hipotezy badawcze, s.48).

Za realizacją wymienionych celów w projekcie doktorskim przemawiają zarówno względy teoretyczne, jak i praktyczne. Teoretycznym uzasadnieniem badań jest niedostatek w modelu teoretycznym związku w obszarze rozpoznawania emocji u innych przez sprawców wykorzystywania seksualnego (deficytów) z innymi czynnikami ujętymi w modelu a dotychczasowy stan badań pozwala wnosić, że sprawcy Ci charakteryzują się takimi deficytami.

Uzasadnienie praktyczne polega m.in. na poszukiwaniu takich kryteriów rozpoznawania stanów afektywnych w grupie sprawców wykorzystania seksualnego dziecka, które mogą być wykorzystane w diagnozie i działaniach pomocowych wobec tej grupy osób.

W tym miejscu chciałabym się odnieść zarówno do całościowej struktury pracy, jak również do poszczególnych części recenzowanego opracowania. Praca liczy wraz z aneksem 165 stron składa się z 6 rozdziałów, których treści podzielone są na cztery części: teoretyczną prezentującą podstawy przyjętych problemów badawczych, metodologię badań własnych, część empiryczną opisującą wyniki oraz dyskusję wyników i wnioski. Ponadto praca zawiera streszczenie w języku polskim i angielskim, wprowadzenie, bibliografię oraz spis tabel i rysunków.

Oceniając pracę pod względem formalnym, należy podkreślić, iż struktura pracy jest właściwa, redakcja tekstu jest spójna, staranna, praca napisana jest jasnym, poprawnym językiem. Należy także wyraźnie podkreślić, że problem badawczy zasygnalizowany w tytule należy uznać za niezwykle aktualny ze względu na brak badań dotyczących specyficznej regulacji emocji u sprawców wykorzystywania seksualnego dzieci, w tym, rozpoznawanie przez nich stanów afektywnych innych osób w ekspresji mimicznej. Temat pracy jest nowatorski i oryginalny.

Podstawy teoretyczne modelu

W części teoretycznej zaprezentowano treści dotyczące zagadnień związanych z wykorzystywaniem seksualnym dziecka w kontekście charakterystyki zjawiska, rozpoznawania stanów afektywnych sprawców wykorzystywania seksualnego dziecka oraz udziału rozpoznawania stanów afektywnych w genezie wykorzystywania seksualnego małoletnich.

W analizie charakterystyki wykorzystywania seksualnego uwzględniono obszar przestępstwa seksualnego wykorzystywania dziecka w tym przegląd najważniejszych definicji z rozróżnieniem pokrewnych pojęć, zarówno w ujęciu prawnym, jak i psychologicznym. W literaturze tematu dla określenia tego zjawiska występuje wiele różnych terminów (molestowanie seksualne dziecka, nadużycie seksualne, wyzyskiwanie seksualne, krzywdzenie seksualne, pedofilia) i definicji próbujących określić i opisać sprawcy, opis ofiary i relację między nimi. Dokonano także przeglądu koncepcji określających przyczyny seksualnego wykorzystywania dziecka skupiając się na Zintegrowanej Teorii Przestępczości Seksualnej (Ward i Beech 2005; 2008) wykorzystanej do konceptualizacji modelu badań i dalszych jego etapów.

Rozpoznawanie stanów afektywnych sprawców wykorzystania seksualnego dziecka omówiono poprzez opis zdolności do rozpoznawania stanów afektywnych innych oraz emocjonalnej kongruencji z dziećmi. Skupiono się na pokazaniu zdolności do rozpoznawaniu stanów afektywnych innych na podstawie ekspresji mimicznej, wskazując przy tym, że czynnik ten rozpatrywany, jako

przynależący do systemu percepcji i pamięci jest rozumiany zgodnie z ujęciem Zintegrowanej Teorii Przystępczości Seksualnej (ITSO).

Model teoretyczny pracy został przedstawiony w kolejnym trzecim rozdziale. Wyrażono go w ujęciu rozpoznawania stanów afektywnych w genezie wykorzystywania seksualnego dziecka w oparciu o Zintegrowaną Teorię Przystępczości Seksualnej a każdy etap badań zobrazowano w formie graficznej modelu, dokonując krótkiego jego opisu (uwarunkowania indywidualne i środowiskowe, funkcjonowanie systemu neuropsychologicznego, rozpoznawanie stanów afektywnych, emocjonalna kongruencja z dziećmi).

Podsumowując część teoretyczną recenzowanej pracy należy wyraźnie podkreślić, że jej zawartość stanowi logiczne i wyczerpujące uzasadnienie badań empirycznych w zakresie realizowanych przez Autorkę celów. Treści tej części pracy zostały opracowane na bazie aktualnej literatury przedmiotu, stanowiąc wystarczające uzasadnienie dla podjętego przez Autorkę problemu badawczego.

Ocena projektu badań

W rozdziale czwartym: Metodologiczne podstawy badań własnych omówione zostały struktura procesu badawczego, tj. cel, pytania badawcze i hipotezy, zmienne i ich operacjonalizacja, model zależności między zmiennymi, procedura badań: opis metod pomiaru, plan i organizacja badań wraz doбором badanych i ich charakterystyką.

Autorka wyodrębniła cel badań mieszczący się w pytaniu: jaką rolę odgrywa zdolność do rozpoznawania stanów afektywnych innych osób na podstawie ekspresji mimicznej w etiologii wykorzystywania seksualnego dzieci.

W kontekście zaprezentowanego celu badawczego postawiono cztery pytania badawcze (s.48)

1. Czy sprawcy wykorzystania seksualnego dziecka wykazują specyficzne deficyty w zakresie trafności i tempa rozpoznawania stanów afektywnych innych osób na podstawie ekspresji mimicznej, odróżniające ich od sprawców przestępstw przeciwko mieniu i mężczyźni niekaranych?

2. Jaki jest udział zdolności rozpoznawania stanów afektywnych innych osób na podstawie ekspresji mimicznej w wykorzystaniu seksualnym dziecka - co kształtuje tę zdolność i w jaki sposób wpływa ona na przestępstwo?

3. Jaki jest udział emocjonalnej kongruencji z dziećmi w wykorzystaniu seksualnym dziecka - co ją kształtuje i w jaki sposób wpływa ona na przestępstwo?

4. Czy w grupie sprawców wykorzystania seksualnego dziecka istnieje związek między rozpoznawaniem stanów afektywnych a emocjonalną kongruencją z dziećmi?

Do pytań sformułowano hipotezy.

Procedura doboru do grupy została przedstawiona w sposób klarowny i jasny. Badaniami objęto 96 osób. Osobami badanymi byli sprawcy wykorzystania seksualnego dziecka (n=33), sprawcy przestępstw przeciwko mieniu (n=30) oraz mężczyźni niekarani (n=33).

Kryterium doboru do pierwszej grupy był prawomocny wyrok skazujący za przestępstwo z artykułu 200 §1 k.k., Kryterium doboru do drugiej grupy był prawomocny wyrok skazujący za przestępstwo z art. 286 §1 k.k. lub 280 §1 k.k. Sz art. 286 §1 k.k. zakwalifikowano tylko takich, których przestępstwa nie nosiły znamion przemocy fizycznej wobec drugiej osoby, a do grupy mężczyzn skazanych z art. 280 §1 k.k. zakwalifikowano tylko takich, których przestępstwa nosiły znamiona przemocy fizycznej. Mężczyźni niekaranych dobierano w taki sposób, by utworzyć grupę zbliżoną pod względem wieku i wykształcenia do grupy sprawców wykorzystania seksualnego dziecka. Wyartykułowanie procedury doboru do grupy przez recenzenta, ma na celu pokazanie spójności kryterialnej, wnikliwej, umożliwiającej wysokie prawdopodobieństwo uzyskania rzetelnych odpowiedzi na pytania badawcze. Dobór zastosowanych metod badawczych jest zasadny, a ich prezentacja – klarowna i jasna.

Ustosunkowując się do zawartości części metodologicznej należy zauważyć, że realizacja autorskiego projektu badawczego dotycząca analizy testowanych zmiennych psychologicznych oraz zachodzących między nimi związków, została przedstawiona w sposób wyczerpujący i logiczny. Należy podkreślić, że projekt badań własnych w obszarze analizowanego problemu badawczego odznacza się: 1) dobrze sformułowanymi celami badawczymi, 2) adekwatnie dobranymi pytaniami badawczymi, 3) trafnością dobranej analizy danych w stosunku do poszukiwania odpowiedzi na postawione pytania badawcze,

Moja uwaga krytyczna odnosi się do dwóch kwestii: pierwsza dotyczy opisu narzędzi badawczych, niektóre z nich przedstawiane pod kątem dokładności pomiaru, miały dość ogólne informacje, dotyczy to tych, w których wykorzystywano procedurę sędziów kompetentnych, niezbędnym w badaniach naukowych jest przedstawienie współczynnika szacowanej zgodności sędziów kompetentnych, aby utrzymać rygor metodologiczny. Niestety w pracy tych danych dotyczących niektórych narzędzi -nie było.

Druga uwaga dotyczy grupy badawczej, jak się wydaje mało licznej grupy sprawców wykorzystania seksualnego dzieci (n=33 osób). Myślę jednak, że sam proces badawczy w celu zrealizowania odpowiedzi na pytania z włączeniem dwóch pozostałych grup -został tak ustanowiony w modelu- aby najważniejsze ustalenia badawcze zostały pokazane w takiej liczebnej konfiguracji. W kontynuowaniu badań, z całą mocą zalecałabym jej procedowanie na silniejszej liczebnie grupie podstawowej.

Rezultaty badań – ocena sposobu prezentacji i ich znaczenia

Wyniki przeprowadzonych przez Autorkę badań zostały zaprezentowane w rozdziale piątym, który zawiera wyniki analiz w trzech kolejnych rozdziałach, które odpowiadają postawionym pytaniom badawczym i dotyczą: (1)Czy sprawcy wykorzystania seksualnego dziecka wykazują specyficzne

deficyty w zakresie trafności i tempa rozpoznawania stanów afektywnych innych osób na podstawie ekspresji mimicznej, odróżniające ich od sprawców przestępstw przeciwko mieniu i mężczyznom niekaranych? (2) Jaki jest udział zdolności rozpoznawania stanów afektywnych innych osób na podstawie ekspresji mimicznej w wykorzystaniu seksualnym dziecka - co kształtuje tę zdolność i w jaki sposób wpływa ona na przestępstwo? (3) Jaki jest udział emocjonalnej kongruencji z dziećmi w wykorzystaniu seksualnym dziecka – co ją kształtuje i w jaki sposób wpływa ona na przestępstwo?

Ad1. Najważniejsze ustalenia badawcze w tym obszarze to; sprawcy wykorzystania seksualnego dziecka z mniejszą trafnością i w wolniejszym tempie rozpoznają emocje innych osób w porównaniu z mężczyznami skazanymi za przestępstwa przeciwko mieniu i mężczyznami niekaranymi. Nie zaobserwowano różnic w trafności rozpoznawania emocji ze względu na wiek czy płeć osób prezentujących emocje. Niższej trafności w rozpoznawaniu emocji przez sprawców towarzyszy wydłużony czas reakcji, co wskazuje, zdaniem Doktorantki, że ich pomyłki nie wynikają z impulsywności. W porównaniach wewnątrzgrupowych w grupie sprawców skazanych z wykorzystania seksualnego dziecka stwierdzono istotne różnice w tempie rozpoznania emocji w zależności od tego, jaki rodzaj emocji był prezentowany w materiale testowym. Zdecydowanie najszybciej badani radzili sobie z rozpoznawaniem emocji szczęścia (prezentowanej zarówno przez dorosłych, jak i dzieci). Dość szybko rozpoznawali także emocję zaskoczenia (które było szybciej rozpoznawane w przypadku emocji prezentowanej przez dzieci niż dorosłych). Z kolei najwięcej czasu potrzebowali na rozpoznanie emocji strachu (prezentowanego przez dzieci).

Nie rozpoznano różnic między grupami w zakresie aleksytymii.

Ad2. Częściowo potwierdzono, że trafność rozpoznawania stanów afektywnych innych osób na podstawie ekspresji mimicznej wiąże się z doświadczaniem przemocy seksualnej w dzieciństwie i fizycznej. Z kolei tempo rozpoznawania stanów afektywnych innych osób na podstawie ekspresji mimicznej wiąże się z doświadczaniem przemocy fizycznej i częściowo z doświadczaniem przemocy seksualnej.

Zarówno trafność, jak i tempo rozpoznawania emocji okazały się istotne dla cech popełnionego czynu, przy czym trafność była związana z większą ilością charakterystyk przestępstwa. Bardziej trafne rozpoznawanie emocji – zgodnie z uzyskanymi przez Doktorantkę wynikami – wiąże się z planowaniem przestępstwa, wielokrotnością czynu, płcią ofiary oraz relacją z ofiarą. Jak sugeruje Autorka pracy może to wskazywać na fakt, że sprawcy lepiej rozpoznający emocje innych mogą z większą skutecznością unikać kary za popełnione przestępstwa dzięki lepszemu planowaniu, a więc mogą częściej dopuszczać się wielokrotnych wykorzystywań dzieci.

Ad3. Większości z zakładanych hipotez nie udało się w badaniu potwierdzić. Istnieje związek między emocjonalną kongruencją z dziećmi, a planowaniem czynu, czyli sprawcy, którzy cechowali się wyższą emocjonalną kongruencją rzadziej planowali czyn przestępczy. Potwierdzono związek między

tempem rozpoznawania stanów afektywnych na podstawie ekspresji mimicznej a emocjonalną kongruencją z dziećmi. Z dużym prawdopodobieństwem-jak pisze Autorka pracy- jest to związane z pewną niedojrzałością tej grupy sprawców, możliwym poczuciem, że nawiązując relację z dzieckiem nie robią nic złego i mniejszą zdolnością do przewidywania konsekwencji swoich czynów i brania za nie odpowiedzialności (cyt. s.138)

Uogólniając treści zawarte w empirycznej części pracy, należy podkreślić dwa elementy. Pierwszy z nich polega na tym, że przedstawione wyniki badań odpowiadają na postawione pytania badawcze. Drugi z nich odnosi się do tego, że Autorka wykazała duże zdolności analityczne przy opracowywaniu danych, które służyły konstruowaniu odpowiedzi na postawione pytania badawcze. Dużą pomoc w analizie obszernego materiału empirycznego stanowią wyniki i treści zamieszczone w tabelach, a nieodzownie pomocną okazała się tab.70 z bardzo czytelnym, szczegółowym podsumowaniem weryfikacji hipotez.

Dopełnieniem całości rozważań teoretycznych i analiz empirycznych jest dyskusja, podsumowanie uzyskanych przez Doktorantkę rezultatów badań własnych. Ciekawe bardzo są zwłaszcza te rozważania Autorki rozprawy, które odnoszą się do opisu potwierdzonych w badaniach prawidłowości, na tle aktualnego stanu wiedzy psychologicznej, szkoda jedynie, że dyskusja z innymi Autorami jest ograniczona. Mimo tej uwagi, treść tej części pracy świadczy zatem, zarówno o zdolności do syntezy materiału empirycznego uzyskanego w badaniach własnych, jak również o zdolności porównywania otrzymanych rezultatów z wynikami prezentowanymi w literaturze przedmiotu, czyli o ogólnej wiedzy teoretycznej w dyscyplinie psychologia. Omawiany rozdział rozprawy stanowi próbkę wnikliwości badawczej Doktorantki, jej kompetencji naukowych i wiedzy.

Na wyraźne podkreślenie zasługuje potwierdzenie w Podsumowaniu zrealizowanych zgodnie z modelem badawczym założeń, który graficznie przedstawiony -pozwolił Autorce pracy zaznaczyć zależności tych zmiennych, które w badaniu zostały potwierdzone i te które wymagają dalszej eksploracji .

Podsumowując całość niniejszej recenzji, pragnę stwierdzić, że:

- 1.Autorka podjęła w swojej dysertacji doktorskiej ważny problem naukowy, rzadko badany przez innych teoretyków- rozpoznawanie stanów afektywnych w grupie sprawców seksualnego wykorzystania dzieci i co wymaga wyraźnego podkreślenia na podstawie ekspresji mimicznej.
- 2.Analizę problemu osadziła w dostosowanym do zagadnienia konstrukcie teoretycznym i prawidłowo dobranej literaturze tematu.
3. Na podstawie założeń teoretycznych, skonstruowała oryginalny model badawczy, zawierające zdefiniowane w części teoretycznej zmienne.

4. Dobór pomiaru zmiennych i organizacja badań jest więcej niż satysfakcjonująca.
5. Opracowanie wyników, zostało zarówno psychologicznie, jak i statystycznie wykonane starannie, umożliwiając tym samym pełną odpowiedź na pytania badawcze.
6. Dyskusja wyników oraz sformułowane wnioski dowodzą, że Autorka posiada operatywną wiedzę psychologiczną oraz metodologiczno-warsztatową i przygotowanie do samodzielnego prowadzenia badań naukowych. Praca stanowi istotny wkład w konceptualizację konstruktów rozpoznawania stanów afektywnych w genezie wykorzystywania seksualnego opartego na Zintegrowanej Teorii Przystępczości seksualnej.

Przedstawione w recenzji argumenty stanowią podstawę do wyrażania opinii, że rozprawa doktorska mgr Katarzyny Pilarczyk-Parchanowicz nt. *„Zdolność do rozpoznawania stanów afektywnych na podstawie ekspresji mimicznej w grupie sprawców wykorzystujących seksualnie dzieci* „spełnia podstawowe kryteria merytoryczne i formalne określone w art. 13 Ustawy z dnia 14 marca 2003 roku wraz z późniejszymi zmianami o stopniach naukowych i tytule naukowym. Na tej podstawie stawiam wniosek o dopuszczenie mgr Katarzyny Pilarczyk-Parchanowicz do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

